

Эгембердиев Б.

ЖАЗЫК СОТ ӨНДҮРҮШҮНДӨ ЖАБЫРЛАНУУЧУНУН СТАТУСУ

Эгембердиев Б.

СТАТУС ПОТЕРПЕВШЕГО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

B. Egemberdiev

THE STATUS OF THE VICTIM IN THE CRIMINAL PROCESS

УДК: 343.122/13

Макалада жазык процессиндеги "жабырлануучу" деген түшүнүк каралат. Бул түшүнүктүн "кылмыш курмандыгы" деген түшүнүк менен болгон өз ара катышы келтирилет. Кыргыз Республикасынын Жазык сот өндүрүшүндө адамга жабырлануучунун процесстик статусу ыйгарылган учуру аныкталат. Автор жазык сот өндүрүшүнүн жабырлануучу сыяктуу катышуучуларынын процесстик статусун аныктоого байланыштуу көйгөйлүү маселелерди белгиледи. Автор россиялык жазык-процесстик мыйзамдарындагы ушул маселелерди жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларда бир катар карама-каршылыктар бар экендигин негиздейт жана аларды жоюунун жолдорун сунуштайт. Бул макаланын актуалдуулугу жазык процессинин өзгөчө багыты менен аныкталат. Кыргызстандагы жазыктык сот өндүрүшү жаңы этапта анын ичинде кылмыштардан жабыр тарткандардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо үчүн дагы кызмат кыла тургандыгында. Бул иште автор жабырлануучунун Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 41-беренесинде бекитилген укуктарын колдонуу мүмкүнчүлүгүнө терең талдоо жүргүздү. Мында жабырлануучунун укуктук абалын милдеттүү түрдө өз укуктарын натыйжалуу жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүнө негизденип кароо зарыл. Бул макалада автор жабырлануучунун укугун ишке ашыруу механизми жетишерлиги так баяндалган эместиги тууралуу мисалдарды келтирет.

Негизги сөздөр: сот өндүрүшүнүн катышуучулары, кылмыш курмандыгы, арыз ээси, жабырлануучу, жазыктык куугунтуктоо, айыптоо, сот адилеттигине жеткиликтүүлүк, жеке айыптоочу.

В статье рассматривается понятие «потерпевший» в уголовном процессе. Приводится соотношение данного понятия с понятием «жертва преступления». Определяется момент наделения лица процессуальным статусом потерпевшего в уголовном судопроизводстве Кыргызской Республики. Автор обозначил проблемные вопросы, связанных с определением процессуального статуса таких участников уголовного судопроизводства, как потерпевший. Автор обосновывает существование в российском уголовно-процессуальном законодательстве ряда противоречий в нормах, регулирующих данные вопросы, и предлагает варианты их устранения. Актуальность данной статьи определяется особым назначением уголовного процесса, пониманием того, что уголовное судопроизводство в Кыргызстане на новом этапе будет служить в том числе для защи-

ты прав и законных интересов потерпевших от преступлений. В работе автор провел глубокий анализ применения прав потерпевшего, закрепленных в ст. 41 Уголовно-процессуального кодекса КР, при этом правовое положение потерпевшего необходимо рассматривать исходя из обязательной возможности эффективно реализовывать свои права. В статье автор приводит примеры, когда механизм реализации права потерпевшего не описан достаточно четко.

Ключевые слова: участники судопроизводства, жертва преступления, заявитель, потерпевший, уголовное преследование, обвинение, доступ к правосудию, частный обвинитель.

The article discusses the concept of "victim" in the criminal process. The relationship of this concept with the concept of "victim of crime" is given. The moment of granting a person the procedural status of a victim in criminal proceedings of the Kyrgyz Republic is determined. The author outlined the problematic issues related to the determination of the procedural status of such participants in criminal proceedings as a victim. The author justifies the existence in the Russian criminal procedural legislation of a number of contradictions in the rules governing these issues, and offers options for their elimination. The relevance of this article is determined by the special purpose of the criminal process, the understanding that the criminal proceedings in Kyrgyzstan at the new stage will also serve to protect the rights and legitimate interests of victims of crime. In this paper, the author conducted a deep analysis of the application of the rights of the victim, enshrined in Art. 41 of the Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic, while the legal status of the victim must be considered on the basis of the mandatory ability to effectively exercise their rights. In the article, the author cites examples when the mechanism for exercising the right of the victim is not described clearly enough.

Key words: participants in proceedings, victim of crime, applicant, victim, criminal prosecution, prosecution, access to justice, private prosecutor.

"Кылмыш жабырлануучу" түшүнүгү кенен мааниде которулат жана "Адилет жөнүндө негизги жоболор Кылмыштуулуктан жана зордук-зомбулуктан жабыркагандарга карата арыз" камтылган, 29-ноябрда 1985-жылдын Башкы Ассамблеясынын 40/34 тарабынан кабыл алынган.

Ал белгилегендей, биринчи абзац белгиледи, "Термин" курмандыгы "мүчө-мамлекеттер-

дин кылмыштуу мыйзам бузуу болуп саналат аракетин же аракетсиздиги менен, жеке же биргелешип, зыян, анын ичинде дене түзүлүшү же психикалык жактан зыян, жан дүйнөсү азап азап тартып, экономикалык жоготуу же алардын негизги укуктарын олуттуу бузулгандыгына, адамдарды билдирет, бийлик кылмыш кыянаттык менен анык ошол мыйзамдарды, анын ичинде". "Кылмыштан жабырлануучуларга" түшүнүгү Кыйналганда жабыр тарткандарга жардам берүү үчүн кийлигишпесе зыян жабыр тарткан түздөн-түз жабыр тарткан үй-бүлөсү же баккан жана адамдар кирет. тиешелүү түшүнүк эч кандай айырмасы жок, бардык жактар үчүн колдонулуучу", башкача айтканда, расасына карабай, терисинин түсүнө, жынысына, курагына, тилине, диний, улуттук, саясий же башка ынанымдарына, маданий ишенимдер же тажрыйба, мүлктүк абалынын, туулгандыгынын, же үй-бүлөлүк абалы, этностук же коомдук тегине, м %о мк %о н. "Бир адам жабырлануучу "карабастан бузуучу кылмышкер менен жабырлануучунун ортосундагы, кылмыш иши бир туугандык байланыш, же соттолгон жана карабастан аныкталган же" болуп эсептелет [1].

Кыргыз Республикасынын укуктук мамлекетти жана жарандык коомду куруу жолунда кетип баратат [13].

Кыргыз Республикасынын азыркы сот системасы орус жана мыйзамдарда келип чыккан, бул өлкөлөрдө жазык сот арачылар институтун өнүктүрүүгө байкоо үчүн абдан маанилүү болуп саналат [14].

Орусиянын укуктук дан "кылмыштан жабырлануучуларга" ылайык жеке же юридикалык жак жабыр кылмыштуу кол салууларды билдирет [2, 408-б].

Ченемдик-жобо эч кандай түшүнүгү жок болуп жатат "Кылмыштуу топтун курмандыгы", ал бир курмандык, жана өтүнмө эсинин же жабырлануучунун эмес.

Бирок, ошентсе да, кылмыш жабырлануучу, ченемдик айрым шилтемелер бар.

Ата мекендик юридикалык адабиятта, кылмыш жасаган кимге карата адамдын абалы, ал кылмыш-жаза тергөөсү адам пайда болгон учурда көз каранды.

Кыргыз Республикасы, мисалы, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза сот адилеттигин жаатындагы жобо «өтүнмө» жана «жабырлануучунун» деп айтууга болот.

Кылмыш-жаза жана жазык аткаруу мыйзамда, ошондой эле башка ченемдик укуктук

актылардын кылмыштуу кол жөнүндө маалымат берген адам, өтүнмө ээси тарабынан айтылган тийиштүү ченемдик укуктук "өтүнмө" деген түшүнүк берилген эмес. Өтүнмө ээси "деген бир арыз берет" [3, 225-б.]. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине (Кылмыш-жаза кодексине) табылган Өтүнмө маалымат жөнүндө, Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодекси (мындан ары КЖК) Кылмыш-жаза кодекси, ошондой эле башка ченемдик укуктук. Кылмыш-жаза кодекси, өтүнмө эсинин-жоболук абалы укуктарын бир аз тизмесин белгилет: арыз,-беренесине ылайык, атайылап жалган жокко чыгаруу үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилиги келип чыгышынын милдеттүү берүү укугу. Кылмыш-жаза кодексинин 344 берене (41-берене КЖК.), Чечим кабыл алуу жөнүндө кабарлоо алган, жана бул чечимди даттанууга укугу (41-берене КЖК).

Жазык сот өндүрүшү боюнча жабырлануучу кылмыш ишин ачуу жөнүндө чечим кабыл алгандан кийин гана, алар жеке жана юридикалык жактар да болушу мүмкүн эмес.

Жеке жак болуп саналат: Кыргыз Республикасынын, чет өлкөлүк жарандар, жарандыгы жок адамдар Кыргыз Республикасынын жараны.

Жеке жабырлануучунун деп таануу үчүн негиз болуп денелик, материалдык жана моралдык зыяндын ордун кылмыш менен түздөн-түз, аны маалымат. Ошондой болсо да, ал адам өзүнчө чогуу алгандагы же айрым зыяндын ар кандай себеп, жокпу, маанилүү эмес.

Жеке укук жөндөмдүүлүгүнүн даражасына карабастан жабырлануучу, жашына, дене же акыл-эс абалы менен аныкталат каралышы мүмкүн.

Кылмыш-жаза учурларда жапа чеккен адам каза болду, алардын натыйжасы укуктарды анын жакын туугандарына өткөрүлүп берилет жана (же) чектеш адамдардын (41-берене КЖК).

Кылмыш-жаза тартибин кодексине ылайык, жакын туугандары болуп саналат: жубайы, ата-энеси, балдары, асырап алуучулар, ата-энелер, асырап алган балдары, бир туугандары жана эже-карындаштары, ата-энелери жана неберелери. (5-берене КЖК).

Ал жабырлануучунун укуктарын алардын ортосунда жетишилген макулдашуу боюнча ага өткөрүлүп берилген көрүнөт. Мындай макулдашууга жетише албаган учурда, тергөөчү гана жабыр аныкталат. Жабырлануучунун каза болгон жакын туугандарынын арасынан адамдарды бир нече талап кылууга укугу болсо, анда алар да жабыр таануу болушу мүмкүн. Адис тарабы-

нан билдирди көз ушундай эле жагдай А.П. Гуляев и О. А. Зайцев.

Жакын туугандары жок болсо, же болбосо жазык иши боюнча өндүрүшкө катыша албайт, жабырланган үй-бирине барып, укугу, алар жок болсо, ошондой эле адамдардын өмүрүн, жабырлануучунун менчикте турган башка адамдар бар адамдарды билүү үчүн, ден соолук жана бакубатчылык улам учурдагы жеке мамиледе болгон, жабыр тарткан жол болуп саналат (41-берене КЖК).

Жеке жак башка бир жабырлануучу, ошондой эле, мыйзам чыгаруучу түздөн-түз кылмыш, мүлктү же ишкердик беделине зыян бир юридикалык жак аныктайт, бул топтому же айрым себептер менен зыян, жокпу, маанилүү эмес.

Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодекси 83-берене (мындан ары ЖК) кодексинин юридикалык жактын күч, граждандык укукту жана граждандык милдеттерди алууга жана жүзөгө ашырууга сотко жана сотко доо менен өз атынан, өз алдынча мүлктүк жана анын милдеттенмелери боюнча алар үчүн жооптуу эмес уюм болуп саналат. Алардын түзүүчүлөрү реалдуу укуктарга ээ кимдин мүлк боюнча юридикалык жактар мамлекеттик жана коммуналдык унитардык ишканаларды жана мекемелерди камтыйт. Алардын мүчөлөрү юридикалык укукка ээ болсо, юридикалык жактар, ошондой эле юридикалык уюмдар болуп саналат.

Ар кандай жеке же юридикалык жак адам укугу жана мүмкүнчүлүгү бар ким менен таанышып, сот органдарында мамлекеттик каттоодон милдеттүү түрдө өткөрүлүүгө юридикалык жактардын бирдиктүү мамлекеттик реестрине киргизилет тийиш. каттоо жана мамлекеттик каттоо датасы, анын ичинде (мүмкүн) кылмыш тартиби (Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодекси 86-берене) өз укуктарын жана милдеттерин, юридикалык жакты түзүү менен пайда болгон учурдан, аныктайт.

Юридикалык жактын жабырлануучу деп таануу үчүн негиз болуп, анын мүлктүк жана кылмыш жолу менен ишкердик беделине зыян келтирүүгө бир чындык.

Юридикалык жактын жабырлануучу иштеп чыгат жана жүзөгө ашырат, анын же анын учурда укуктары боюнча өкүлү (41-берене КЖК) Юридикалык жактын жетекчиси же анын кызыкчылыгын билдирген адам катары чыга алат.

Жазык иши боюнча жапа чеккен адамдын деп таануу жөнүндө чечим кабыл алуу үчүн бир айкын негиздерди талап кылат. Булар: болушу

өзү зыян көрсөткөн далилдер жазык иши боюнча кылмыш [4, 138-139-бб.].

Жабырлануучу (41-берене КЖК) деп таануу жөнүндө тергөөчүнүн, сот күндөн тартып жабырлануучу, жазык сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө алдын-ала тергөө стадиясында пайда болот. Мыйзам кылмыш аркылуу келтирилген зыян тарткан адам кумары же макулдугу менен жабырлануучу таануу байлап бербейт.

Жеке же юридикалык жак жабырлануучу жосун бул табылган карабастан, жокпу деп эсептелет, ал кечигип жатат же жокпу, ал эми жабырлануучу менен кылмышкердин ортосундагы туугандык байланыш кармоо жана карабастан алдын алуу чарасы катары шайланган болсо.

Курман таануу адамдын же юридикалык жактын талабы боюнча, ошондой эле жазык иши өндүрүшүндө болгон кызмат адамы демилгеси боюнча ишке ашышы мүмкүн.

Жол-жобо ченемдери жана адам Кылмыш-жаза мыйзамында каралган кылмыш жосун (аракет же аракетсиздик) жасаган деп көрсөтүү менен жабыр далилдерди таба замат, ошондой эле көп өтпөй эле, алар кабыл алууга тийиш болгон жеке же юридикалык жак деп таануу жөнүндө сот чечим баштоо алдында эмес, кылмыш иши.

Биз мүмкүн болушунча тезирээк жабырлануучунун таануу үчүн зарыл деп эсептешет. Бир адам же юридикалык жак жабыр таануу тоскоолсуз жана жазыктык сот ишин жүргүзүүгө жигердүү катышуучусу болуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраткан.

Бул жагынан алып караганда, окумуштуулар бир нече жаракат алган адамга кылмыш ишин козгоодон баш чечимин кабыл алгандан кийин дароо таанып зарылдыгы жөнүндө пикирин билдиришти [5, 6, 7]. Бирок, 2019-жылы, ал кылмыш-жаза тартиби актысына "берилген өтүмөнүн каттоо боюнча ошол замат:" Бир адам жабырлануучу деп таануу жөнүндө чечим кабыл алуу үчүн берүү (41-берене, 3-пункту, КЖК) чагылдырылган.

Жабырлануучу аны тийиштүү статусун тапшыруу менен өкүм бери прокуратура кирет - жабырлануучу.

Ошол убактан тартып ал 41-беренесинде каралган жол-жоболук укуктарын түшүндүрдү. Ал ээ жана кылмыш жол менен толук кандуу катышуучусу болууга укугу бар Кыргыз Республикасынын Жазык кодексине, Кыргыз Республикасынын башка макалалардын саны. Анда өтүмө ээсинин укуктарын көбүрөөк укуктар

экинин белгилешет. жабырлануучу прокуратура жана алардын кызыкчылыктарын коргоо максатында, тергөөчү тарабынан алдыга коюлган айыптоону колдоого укуктуу.

Кээ бир жабыр тарткандар деп таануу жөнүндө чечим - жабыр деп таануу жөнүндө токтомдун жазык иши боюнча, алардын саны ар бир жабырлануучуга карата жүргүзүлөт [8, 48-51-бб.].

Ошентип, бул кылмыш, Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза тергөөсү башталса жасалса кимге каршы адам бир нече статуска ээ болушу мүмкүн экенин белгилей кетүү керек: "өтүнмө", "курмандыгы", "жеке айыптоочу" жана алар дагы "кылмыштан жабырлануучуларга" караганда айта - жатат [9, 10, 11, 12]. Кыргыз Республикасынын жазык-сот жабыр тарткан жеке же юридикалык жак болуп иштей алат.

Мындан тышкары, жабырлануучунун көрүнүшү кылмыш-жаза тергөөсү башталса гана учур эмес, ошондой эле жол-жоболук документтин корутунду датасы - жазык иши боюнча жапа чеккен адамдын деп таануу жөнүндө чечим кабыл ага кылмыш иш жигердүү катышуучусу болуп, алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыздоо жана укук берет прокуратура.

Адабияттар:

1. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью. Официальный сайт ООН URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml (дата обращения 29. 09. 2016).
2. Российская юридическая энциклопедия. - М.: Издательский дом ИНФРА-М.: 1999. - X, 1110 с.
3. Толковый словарь русского языка. - М.: Азбуковник, 1999. - 944 с.

4. Рыжаков А.П. Уголовный процесс: учебник для вузов. - М.: Издательство «ПРИОР». 1999. - 592 с.
5. Казаков А.И. Процессуальные действия по защите прав потерпевшего // Бюллетень Уральского отделения международной ассоциации содействия правосудию. Екатеринбург. - 2009. - №1. - С. 32-33.
6. Корнеева А.Н. Проблема определения понятия «потерпевший» в науке российского уголовного процесса // Закон и право. - 2009. - №8. - С.57-36.
7. Желудков М. Особенности уголовно-процессуальной деятельности потерпевших в досудебном производстве по уголовному делу // Уголовное право. - 2008. - №1. - С. 94-97.
8. Сергеев В.И. Образцы процессуальных документов по новому УПК РФ. Комментарий УПК РФ. - М.: Приор-издат, 2002. - 933 с.
9. Майоров А.В. Правовые основы защиты жертв преступности в России // Виктимология. - 2016. - №2. - С. 16-21.
10. Майоров А.В. Виктимологические особенности потерпевших в уголовном законодательстве Российской Федерации // Виктимология. - 2015. - №2. - С. 7-11.
11. Майоров А.В. О понятии «пострадавший» в уголовном праве. // Виктимология. - 2015. - №2. - С. 7-11.
12. Ахмедшина Н.В. О потерпевших от преступлений // Виктимология. - 2015. - №1. - С. 11-15.
13. Сманалиев К.М., Рыспаева Г.С. Совершенствование правотворческой и правоприменительной деятельности в Кыргызской Республике – важнейший фактор повышения правовой культуры общества. / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №6. - Бишкек, 2017. - С. 113-116.
14. Рыспаева Г.С. История образования и развития судебной системы Кыргызской Республики с участием присяжных заседателей и пути их совершенствования. / Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов Кыргызстана», №6. - Бишкек, 2016. - С. 127-133.

Рецензент: к.ю.н., доцент Иманкулов Т.И.